

Drogfrihetens värderingar

- konstruktion av identitet hos personer som blivit drogfria

Av Radovan Mojsovski och Hanna Olsson

Socialhögskolan vid Lunds Universitet

SOPA63

Vt-09

Handledare: Anders Lundberg

ABSTRACT

Authors: Radovan Mojsovski and Hanna Olsson

Title: Drogfrihetens värderingar – konstruktion av identitet hos personer som blivit drogfria

Supervisor: Anders Lundberg

It may be considered an existential crisis to stop using narcotics and/or alcohol. How does the person move on in order to solve this crisis in a positive way, so that their lives can be transformed? The aim of the essay was to investigate to what extent people who have stopped abusing narcotics and/or alcohol through 12-step programmes have constructed themselves in relation to “strong evaluations”. The method of research was a qualitative approach, conducting semi-structured interviews with six persons who all have stopped using narcotics and /or alcohol through a 12-step programme, such as Narcotics Anonymous or Alcoholics Anonymous. The result of the study was that evaluations and feelings of right and wrong were active during the period when the person was considering and eventually stopped using narcotics and/or alcohol. The support through the support groups and working in the 12 steps as a spiritual programme has given the interviewees a faith in their own capacity of refraining from using narcotics and/or alcohol. Another important aspect is that their identity was transformed when they stopped using narcotics and/or alcohol, at the present time being a more positive and altruistic person than before. One implication of this essay may be to further explore the importance of existential dilemmas for people who wish to stop abusing narcotics and/or alcohol.

Keywords: substance abuse, identity, 12-step programme, existential ponderings

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	1
	PROBLEMFÖRMULERING	1
	<i>Syfte</i>	2
	<i>Frågeställningar</i>	2
	BEGREPPSDEFINITIONER	2
	<i>12-stepsprogram eller 12-stepsmodell</i>	2
	<i>Droger</i>	3
	<i>Missbruk</i>	3
	<i>Värden och värderingar</i>	3
	<i>Autenticitet</i>	4
2	METOD	5
	TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	5
	METODVAL	5
	URVAL	5
	INTERVJUER	6
	<i>Semi-strukturerade intervjuer</i>	6
	<i>Ljudinspelning av intervjuer</i>	6
	<i>Bearbetning och analys av empirin</i>	7
	RELIABILITET	8
	VALIDITET	8
	ETISKA ÖVERVÄGANDEN	8
3	TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	11
	KRIS	11
	DEN SOCIALA KONSTRUKTIONEN AV VERKLIGHETEN	12
	SYMBOLISK INTERAKTIONISM	13
	CHARLES TAYLORS TEORI OM IDENTITET OCH STARKA VÄRDERINGAR	14
4	TIDIGARE FORSKNING	18
	MOTIVATION GENOM ETT EXISTENTIELLT PERSPEKTIV	18
	BETYDELSEN AV ETT "ANDLIGT" PROGRAM	19
	DROGFRIHET GENOM EXISTENTIELL BEHANDLING	20
5	ANALYS	21
	KRISEN SOM EN ÖPPNING FÖR FÖRÄNDRING	21
	OMVÄRDERING OCH DEFINIERING AV IDENTITET GENOM INTERAKTION	23
	KONTRASTERING AV DÅ OCH NU SOM ETT LED I IDENTITETSSKAPANDE	26
	VÄRDERINGAR SOM BLIVIT VIKTIGA UNDER TIDEN SOM DROGFRI	29
	<i>Tron som ett speciellt värde</i>	32
6	SAMMANFATTNING	34
7	AVSLUTANDE DISKUSSION	36
8	LITTERATURFÖRTECKNING	39
	BILAGA 1 (INTERVJUGUIDE)	41
	BILAGA 2 (BREV TILL INTERVJUPERSONER)	43

FÖRORD

Vi vill börja med att tacka de personer som ställt upp på att bli intervjuade. Utan dem hade det inte varit möjligt för oss att skriva denna uppsats. Vi vill även tacka vår handledare Anders Lundberg för intressant feedback och god vägledning. Tack vare denna handledning har vi fått hjälp med att hitta rätt i det enorma utbudet av teorier som vi skulle kunna ha använt oss av. Arbetet med uppsatsen har varit en del i en process för oss, vilket berikat vår utbildning till socionomer samt på ett personligt plan. Vi känner stor tacksamhet för att ha fått möjlighet att genomföra detta arbete.

Arbetsfördelning

Uppsatsen i stort har skrivits tillsammans. Därutöver har vi beslutat kring vilken litteratur som skulle användas. Härfter följer en detaljerad beskrivning av resterande arbetsfördelning:

Hanna Olsson: Abstract, begreppsdefinition av värden och värderingar, etiska överväganden i metodkapitlet, kapitlet ”Teoretiska utgångspunkter”

Radovan Mojsovski: Begreppsdefinition av 12-stegsprogram, kapitlet ”Tidigare forskning”

1 | INLEDNING

Problemformulering

Ämnet missbruk är ständigt aktuellt inom socialt arbete. Vi har valt att studera ämnet genom att se på missbrukarens situation – hur ser denna person på sig själv som missbrukare respektive drogfri? Hur beskriver personen sin förändring från att använda droger till att leva ett drogfritt liv istället? Vilka dilemman kring sin drogfria identitet möter de på vägen? Vårt intresse för ämnet bottnar i erfarenheter av arbete med 12-stegsmodellen samt studier i filosofi. Vår utgångspunkt är lik den som Stefansson (2009, s.15) beskriver:

Alla människor har livsfilosofisk kunskap som styr deras val i livet och leder dem till olika upplevelser.

Stefansson (ibid.) framhäver i artikeln om 12-stegsbehandling innebörden av att ha en sammanhängande livsfilosofisk kunskap för att kunna bli fri från missbruk. Att kunna reflektera och att välja leva efter vissa värderingar, att konstruera en identitet. Vår tanke började med att det finns ett liv efter behandling eller utanför socialsekreterarens rum och varje dag måste levas. Härigenom uppstod vårt intresse för att se i vilken utsträckning frågor av existentiell karaktär framträder för personer som tillhör en 12-stegsgemenskap. Kan man på teoretisk och filosofisk väg urskilja någon slags *omvärdering* i intervjupersonernas sätt att se på sig själva? Är detta ett viktigt steg i processen för att behålla en längre tid av drogfrihet?

Genom utbildningens gång har vi båda fått en uppfattning om att sluta använda droger kan ses som en kris. Jacobsen (jfr 2000) beskriver att en kris är en situation där en människa känner sig behöva omforma sin person. Den existentiella krisen öppnar för att en förändring ska kunna ta plats. På vilket sätt kan den symboliska interaktionismen (jfr Charon, 2001) belysa hur människor konstruerat sin identitet genom att delta i 12-stegsprogram, i form av att hitta sig själva, sina värderingar och på vilka grunder de gör val i sina liv? Den livsfilosofiska kunskapen kan fångas upp genom Charles Taylors (jfr 1985, 1991) teori om starka värderingar och hur dessa är kopplade till autenticitet. Taylor (ibid.) menar att de värderingar vi gör kring handlingar visar vilken sorts person vi är, både för oss själva och för andra. Han

skriver om hur en känsla för rätt och fel leder människor till att agera på ett visst sätt. De försöker handla på ett sätt som är gott och genom detta skapa en identitet. På vilket sätt kan Taylors (jfr 1985, 1991) teori om starka värderingar kopplas till missbrukarens omvärdering av identitet?

Syfte

Vårt syfte med uppsatsen är att undersöka huruvida personer som varit ur ett missbruk under en längre tid än två år upplever sig ha berört existentiella frågor kring värderingar.

Frågeställningar

- Vilka dilemman kring värderingar upplever personer som deltar i 12-stepsprogram?
- Hur omvärderar dessa personer sig själva?
- Vilka värderingar betonas av dessa personer?

Begreppsdefinitioner

12-stepsprogram eller 12-stepsmodell

Med 12-stepsmodellen menar vi i denna uppsats de självhjälsgrupper som använder sig av 12-stepsprogrammet såsom NA, *Anonyma Narkomaner* eller AA, *Anonyma Alkoholister*. NA och AA är ideella föreningar för personer med alkohol- och drogproblem där man träffas för att dela erfarenheter och få stöd och hjälp. Dessa föreningar är till en del en stödförening där man kan träffa människor med liknande problem men till största del ett program, genom de tolv stegen, för tillfrisknande från den sjukdom som missbruket innebär.

En förklaringsmodell på missbruk som dessa 12-stepsprogram använder sig av har sitt ursprung i personens oförmåga att hantera känslor och situationer och att användandet av droger uppkommer genom detta. Man ser användningen av droger som en effekt av en fysisk, psykisk och andlig sjukdom som man inom NA kallar beroendesjukdomen och inom AA alkoholism. Inom 12-stepsprogrammet anser man att sjukdomen är för stark för att på egen hand kunna besegra och gruppen och gemenskapen blir då ett verktyg för den enskilde individen för att överkomma sitt eget problem. Ett viktigt steg inom dessa grupper för att överkomma sitt problem är

kapitulation, att erkänna sig besegrad över drogerna och att ge upp de trosuppfattningar som finns kring att se droger och alkohol som lösningen på sina problem.

Inom 12-stegsmodellen är *identifikationen* med andra med liknande problem en viktig beståndsdel, genom att man känner sig som en del av något. Att man genom att identifiera sig med de liknande problem som andra i gruppen har, gör att man kan identifiera sig med den gemensamma lösningen på sitt eget problem. Ett sätt att stärka identifikationen i gruppen är att de alla kallar sig beroende inom Anonyma Narkomaner och alkoholister inom Anonyma Alkoholister och att de har sjukdomen gemensamt.

Ett starkt inslag inom 12-stegsrörelsen är tro och uppmaningen att hitta en tro som passar en själv. Man menar att denna tro på en högre kraft är upp till en själv att definiera så länge det handlar om en kraft som är kärleksfull, omtänksam och starkare än oss själva. Detta kan vara kraften i gruppen eller en Gud baserad på religiös tro. Denna kraft blir ett sätt att övervinna sjukdomen och tillfrisknande blir en möjlighet (jfr Anonyma Alkoholister, 1987, samt Anonyma Narkomaner, 1999).

Droger

Vilken substans som helst som använts av personen som vill sluta. I denna uppsats handlar det om narkotikaklassade preparat samt alkohol.

Missbruk

Då vi valt att intervjua personer som blivit drogfria genom ett 12-stegsprogram har vi valt att definiera begreppet missbruk i denna uppsats enligt den definition som finns att hitta inom AA och NA: Man ser användningen av droger som en effekt av en fysisk, psykisk och andlig sjukdom som man inom NA kallat beroendesjukdomen och inom AA alkoholism (jfr Anonyma Alkoholister, 1987, samt Anonyma Narkomaner, 1999).

Värden och värderingar

I vår uppsats använder vi oss av orden värden och värderingar. Värderingar används ofta som ett teoretiskt begrepp, baserat på Charles Taylors (jfr 1985, 1991) teori om starka värderingar. Precisering av denna teori sker i kapitlet ”Teoretiska

utgångspunkter”. Enligt Taylor (1985) är en stark värdering ett uttalande man gör kring en rangordning av värderingar (eg. starka värderingar som är ”högre”). Det är denna slags värdering vi använder oss av i uppsatsen (och vilken vi tror varit viktig för personer som genomgått processen att bli drogfria). I annat fall, då de ej är kopplade till teori är orden värden och värderingar likvärdiga med hur de används i vardagligt tal. Exempel på värden är: relationer, ärlighet, mod, feghet, altruism, egoism. Kan i vissa fall vara symboler (i enlighet med symbolisk interaktionism) (Berger & Luckmann, 1966).

Autenticitet

I uppsatsen definieras autenticitet på två sätt: 1) efter Jacobsens (2000) existentiella syn, där autenticitet hänger samman med att leva ut de livsmöjligheter personen känner att han eller hon har 2) samt efter Taylors (1991) idé om att leva autentiskt är att leva efter de starka värderingar som uppfattas som goda eller rätta (se vidare kapitlet Teoretiska utgångspunkter).

2 | METOD

Tillvägagångssätt

Under uppsatsens gång har vi hela tiden haft olika teorier med oss som vi tänkt skulle kunna vara lämpliga för vår empiri. Vi började dock det största arbetet med att intervjua och på så sätt börja utifrån intervjupersonernas upplevelser och erfarenheter. Efter att vi intervjuat, satte vi oss ner igen med de teorier som vi samlat på oss tidigare och fick fram det som vi tyckte skulle passa bäst för att göra en genomgående analys. Angreppssättet kan alltså förklaras som en dialektik mellan teori och empiri, men att empirin på ett sätt var vägledande när det gällde att hitta en lämplig analysmetod.

Metodval

Avsikten med uppsatsen är att undersöka huruvida personer som varit ur ett missbruk under en längre tid upplever sig ha berört existentiella frågor kring värderingar i samband med att de blev drogfria. Existentiella dilemman och funderingar är något högst personligt och individuellt. Kvalitativ metod och intresset för att studera det subjektiva fungerar väl ihop då betoningen inom både metodologi och teori handlar om fenomen och upplevelser (jfr Aspers, 2007). Intention var att söka förståelse samt innebörd utifrån informanternas synvinkel och därför har den kvalitativa metoden valts att ligga till grund för empirin (jfr Meeuwisse et al., 2008). Den kvalitativa ansatsen leder till att generaliserbarheten är lägre, men att det förklarande värdet av undersökningen blir desto högre (Svenning, 1999).

Vi har använt den socialkonstruktionistiska ansatsen som grund för uppsatsen, vilket kan leda till ett (möjligt) problem. Författarna kan inte helt avvärja sig mot att de påverkar det fält som studeras. Genom att välja ut ett studium för forskning konstrueras därmed fältet på det sätt som han eller hon ser det (jfr. Aspers, 2007). Detta är en svaghet med den kvalitativa ansatsen.

Urval

I fråga av urval har vi valt att inrikta oss på personer som under en längre tid (än två år) inte har använt droger, med tanke på att tid för reflektion ska ha funnits. Som Morén och Blom (2006, s. 154) beskriver det: ”’utmognade’ förändrings-processer”.

Eftersom vårt urval är litet (6 informanter) har vi valt att använda oss av ett strategiskt urval (jfr Halvorsén, 1992).

Vi använde oss av en kontakt (en ”gatekeeper”) för att sedan genom denne hitta resten av intervjupersonerna. Detta tillvägagångssätt kallas ibland för ”snöbollseffekten” (Halvorsén, 1992, s. 102), där man letar upp en informant som sedan refererar intervjuaren vidare till andra intressanta informanter. Aspers (2007) förklarar detta som acceptanskravet – att fältet måste acceptera att forskaren finns där och undersöker. Detta gäller speciellt i slutna grupperingar. Vårt urval kan tänkas vara just en sådan gruppering som skulle kunna ha invändningar mot att ge forskaren tillgång till fältet.

Intervjuer

Semi-strukturerade intervjuer

Vid intervjutillfällena använde vi oss av semistrukturerade intervjuer. Det formulär som använts finns i Bilaga 1. Fördelen med denna metod är att intervjuaren kan gå utanför strukturen för att vidareutveckla frågor som framstår som intressanta i intervjusituationen – exempelvis utveckla och förtydliga svar. Intervjupersonen kan få möjlighet att uttrycka sig i sina egna ord. Strukturen ger dock även viss möjlighet till att jämföra olika intervjupersoners svar (May, 2001). Kontexten i vilken intervjun utförs, intervjuarens personliga egenskaper, förmåga att skapa tillit och samtidigt hålla sig distanserad till det studerade ämnet är alla faktorer som påverkar utfallet av intervjun (May, 2001). I denna uppsats kan valet av intervjuare haft en effekt på de svar som framkommit under intervjusituationen. Kön är en aspekt, en annan hur intervjupersonen uppfattar intervjuarens pålitlighet och huruvida intervjupersonen kan känna sig bekväm med att diskutera sin historia helt öppet. Dessa effekter är dock inte möjliga för oss att mäta.

Ljudinspelning av intervjuer

Vi har använt oss av en digital diktafon för att spela in intervjuerna. Samtycket från intervjupersonen att använda detta hjälpmedel inhämtades innan intervju startades. Fördelen med att spela in intervjun är för att kunna ge en mer exakt återgivning av intervjuns innehåll. Det är även lättare för intervjuaren att koncentrera sig på att intervjua istället för att anteckna (May, 2001). När samtycke getts för att spela in

intervjuerna, transkriberades och samtidigt aidentifierades de för att kunna tillgodose intervjupersonen anonymitet. Efter uppsatsens avslut raderas de digitala ljudfilerna. Eftersom samtycke gavs för alla intervjuerna, behövde vi inte anteckna.

Transkriberingen följde det talade språket någorlunda. Eftersom vår ansats inte är att analysera språk och hur kommunikationen personer emellan fungerar, räcker det med en tekniskt enkel transkribering (jfr May, 2001).

Bearbetning och analys av empirin

Bearbetningen av empirin skedde först och främst utifrån ett individperspektiv med individens upplevelse i centrum. De två första frågeställningarna riktade in sig på detta perspektiv där vi genom empirin försökte förstå vad som är det existentiella perspektivets förklaringsvärde i vägen ur ett missbruk. Det teoretiska rastret i vilken analysen utgår ifrån är teorin om sociala konstruktioner (Berger & Luckmann, 1966) och symbolisk interaktionism (Charon, 2001).

Vår analys är uppbyggd efter fyra större teman: ”Krisen som öppning för förändring”, ”Omvärdering och omdefiniering av identitet genom interaktion”, ”Kontrastering av då och nu som ett led i identitetsskapande” samt ”Värderingar som blivit viktiga under tiden som drogfri”. Det sista temat har en underrubrik: ”Tron som ett speciellt värde”.

De fyra temana kom vi fram till efter att vi färdigställt intervjuerna. Vi kodade även intervjuerna efter denna indelning. Det första temat kring kris fann vi tidigt vara intressant då flera av intervjupersonerna beskrev hur de gått in i en kris då de känt sig manade att sluta använda droger. Temat kring omvärdering och interaktion valde vi för att kunna belysa den information vi fått kring hur viktigt 12-stegsgemenskaperna varit för att kunna hitta nya värderingar och forma en ny identitet. Temat kring kontrasteringen av då och nu som ett led i en identitetsskapande process framstod som viktigt, då alla intervjupersoner beskrev tydliga kontraster av den identitet de hade innan de slutade använda droger samt hur de såg på sig själva nu. Temat kring värderingar blev också ett viktigt ämne i intervjuerna. Vi fick långa, djupa och utvecklade svar av intervjupersonerna och genom de känslor de beskrev kring att värdera på ett annat sätt än tidigare fick oss att bli intresserade av detta. Ett värde

som framstod som ytterst viktigt var tro, och fick därför en egen underrubrik i analysen.

Reliabilitet

Reliabilitet har att göra med huruvida undersökningarna är tillförlitliga. Om studien utförts igen, skulle man då kunna anta att samma resultat skulle genereras? (jfr Halvorsén, 1992). ”En kvalitativ undersökning är mer exemplifierande än generaliserande” (Svenning, 1999, s. 64). Detta innebär att den kvalitativa studien ofta inte gör anspråk på att påvisa någon universell sanning utan snarare ge exempel på hur verkligheten kan vara konstruerad. Om undersökningen gjorts om igen finns det en chans att resultatet hade blivit lite annorlunda. Vi tror dock att huvuddragen i intervjuerna skulle vara de samma.

Validitet

Validitet handlar om huruvida forskningen undersöker det den ämnar undersöka eller ej. Den inre validiteten är avhängig författarnas förmåga att knyta samman empiri och teori. Om empiri och teori följer logiskt på varandra uppnår uppsatsen (logisk) inre validitet (Svenning, 1999). I denna uppsats motsvaras den inre validiteten av att författarna fokuserar på rätt informanter i relation till de frågeställningar som är uppställda samt använder teorier för analys som är applicerbara på de teoretiska utgångspunkterna. Den yttre validiteten berör frågor kring huruvida en generaliserbarhet kan uppstå via uppsatsen (Svenning, 1999). Urvalet i uppsatsen kan tänkas vara av lägre generaliserbarhet, då vi fokuserar på enskilda individers uppfattningar utifrån en specifik grupp, nämligen 12-stegsgemenskap. Tillvägagångssättet med att endast intervjua personer som är delaktiga i 12-stegsgemenskaper leder till att generaliserbarheten endast kan kopplas till denna grupp. Ett annat tillvägagångssätt med personer från olika sorters behandlingsbakgrunder hade kanske lett till en större generaliserbarhet. De slutsatser vi gör kring de teoretiska delarna i uppsatsen kan dock med fördel generaliseras till andra grupper eller ämnen.

Etiska överväganden

Tidigare i uppsatsen har diskuterats huruvida forskaren kan bli en medkonstruktör till det fält som studeras. Det är relevant att ta upp denna kritik även i de etiska övervägandena kring en studie. Om ansatsen att sociala problem konstrueras godtas, kan

även forskaren genom sitt studium, komma att definiera sociala problem (Aspers, 2007).

Utgångspunkten för denna uppsats är att undersöka hur människor som blivit drogfria genom 12-stepsprogram konstruerar sig själva i relation till värderingar. Svårigheter kan uppstå kring relation till intervjupersonerna, eftersom det är personliga upplevelser som kan vara viktiga för personen som undersöks. Här ligger en utmaning för författarna att hålla sig distanserade och inte bli personligt engagerade i intervjupersonens berättelse. Samtidigt är det viktigt för studien att det finns ett djup i uppsatsen och därför kan intervjuaren inte helt vända sig från intervjupersonens upplevelser (jfr Aspers, 2007).

De forskningsetiska principer som Vetenskapsrådet (1990) sammanställt kan användas för att tillförsäkra att de personer som berörs av studien blir behandlade korrekt. Fyra principer eller krav gäller för etiskt baserad forskning. Dessa är: informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav samt nyttjandekrav. Informationskravet innebär att den som är berörd av forskningen vet vad forskningen har för syfte. Personen/personerna ska också vara medvetna om de villkor som gäller samt att de har möjlighet att avbryta sitt deltagande vid varje givet tillfälle. Samtyckeskravet innebär att den som berörs av forskningen måste ge sitt samtycke till att forskningen bedrivs. Konfidentialitetskravet gäller för att information som genereras av forskningen ska antecknas, lagras och avrapporteras så att personen som berörts av forskningen inte kan identifieras. Sist gäller nyttjandekravet, eller autonomikravet, som innebär att uppgifter som genererats av forskningen endast används för den forskning som personen fått information om och gett samtycke till. Respekt ska visas de berörda personerna.

I det brev som skickats ut till intervjupersonen innan intervjun, specificerades dessa krav så att denne var medveten om vad deltagandet i studien kunde komma att innebära.

På grund av att vi inte vill riskera intervjupersonernas identiteter har vi varit strikta när det gäller avidentifiering av intervjuerna. Ålder, kön, hemvist samt även i ett fall, avidentifierat ett namn på en film intervjupersonen sett, finns inte med. Vi har i

största mån försökt skala bort yttre faktorer som vi ansett inte är av större vikt för resultatet av vår uppsats.

3 | TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Kris

Då vi läst litteratur på ämnet existentiell psykologi sedan tidigare, hade vi en uppfattning om att en krisperiod (jfr Jacobsen, 2000) är en period i en persons liv då han eller hon omformar, genom värderingar, vem han eller hon vill vara. Alltså skapas en identitet av personen utifrån att hon eller han aktivt väljer och förkastar vissa värderingar.

Att fråga sig om man lever autentiskt är att granska huruvida man kan leva ut sina livsmöjligheter. Kriser är något som vi alla går igenom och som hör livet till. När vi ställs inför svåra val eller oväntade svårigheter kan vi gå in i kriser. Eftersom vi alla är olika och har olika erfarenheter, kan en händelse leda till en kris för en person, men vara en vardaglig händelse för någon annan. När krisen upplevs, kan det både innebära svårigheter och möjligheter (jfr Jacobsen, 2000). ”Vägen till det positiva går genom det negativa” (ibid., s. 37).

”En människas liv är autentiskt i den mån hon har tagit sig själv i besittning och format sig själv enligt sin egen bild” (Jacobsen, 2006, s. 240). Autenticitetsbegreppet är i denna uppsats kopplat till övergången från att missbruka till att bli en person som inte missbrukar. När personen lever efter värderingar som inte längre känns rätt för denne, kan han eller hon gå in i en kris. En kris är en omvälvande period då ett tidigare levnadssätt samt ens mest grundläggande värderingar ifrågasätts. Ur ett existentiellt perspektiv hamnar alla personer förr eller senare i krisskeden. Det centrala med kriser är enligt Jacobsen (2000) alltså inte att undvika dem, utan att komma ut på andra sidan med nya insikter och sätt att hantera sitt liv.

Sjöstrand (1989) beskriver ett begrepp som han kallar ”en ontologisk spricka” (s. 283). Det bygger på att han ser människan som något mer än ett ting i sig, alltså inte bara något fysiskt i världen. Hon har även en förmåga att använda sitt medvetande för att föreställa sig andra verkligheter och har kapacitet att fantisera, vilket särskiljer henne från tingen. Möjligheten att kunna fantisera om andra verkligheter leder till att det finns en skillnad mellan den faktiska verkligheten och den verklighet som hon önskar: detta är den ontologiska sprickan. Användandet av droger blir till ett substitut

för den fantiserade verkligheten som verkar ouppnåelig men samtidigt eftersträvas. ”Om hon försöker harmonisera sitt förhållande till verkligheten med hjälp av droger leder detta till att inkongruensen så småningom ökar” (s. 297). Sprickan kan aldrig försvinna, den är ett grundvillkor för den mänskliga existensen. ”Ytterst handlar det om att människan måste inse sin universella maktlöshet: det faktum att hon trots sin frihet att välja och sin förmåga att se olika alternativ, inte behärskar grunden för sin tillvaro.” (Sjöstrand, 1989, s. 286).

Den sociala konstruktionen av verkligheten

Enligt Berger och Luckmanns (1966) teoribildning om den sociala konstruktionen av verkligheten sker identitetsskapande i ett socialt samspel med andra människor. Samtidigt återskapas de sociala konstruktionerna av att personer agerar utefter dem inom samhället. Detta innebär att den sociala verkligheten inte kan beskrivas i sin essens, utan kan bara förstås genom de konstruktioner som hela tiden skapas (Payne, 2005).

Om verkligheten konstrueras socialt kan uppfattningen om vad som är *normalt* bli avhängig av de sociala konstruktionerna. Mycket kan komma att uppfattas som normalt, givet att miljön bekräftar denna bild. I denna uppsats motsvaras detta av att det finns en stor kraft hos miljön att bekräfta en persons identitet, vare sig det handlar om att fortsätta använda droger i en miljö som normaliserat detta, eller att hitta ett sätt att sluta använda droger genom att vistas i miljöer som tar avstånd från det (jfr Berger & Luckmann, 1966).

Den vetenskapsfilosofiska ansatsen för denna teori kan sammanfattas i vad som kallas för (kunskaps sociologisk) relativism. Gentemot denna relativism som filosofisk utgångspunkt finns det vissa invändningar som inte är helt obetydliga. Exempelvis innebär det att verkligheten är sådan att vi egentligen aldrig kan få någon riktig vetskap om den (Bergström, 1998). För denna uppsats är dock denna kritik inte av större vikt, eftersom vi söker finna en förståelse för hur existentiella frågeställningar kan upplevas och vi går inte på djupet av de filosofiska premisserna för teorin.

Istället är *förståelsen* av att verkligheten mellan människor skapas socialt intressant för vårt ämne. Sociala konstruktioner uppstår genom att människor väljer att handla på olika sätt. Samtidigt påverkas vi av dessa sociala konstruktioner genom att andra

försöker definiera oss genom dem. Vi är alltså aktörer som skapar vår sociala miljö, men samtidigt är vi ”offer” för de sociala konstruktioner som andra människor försöker applicera på oss eller ”tvinga” på oss. Den frihet som personen ändå har att forma sig själv, kan leda till existentiell ångest. De sociala konstruktionerna kan vara så starka att personen uppfattar sig ha litet eller inget handlingsutrymme för att skapa sig själv (jfr Payne, 2005). Härvid blir den sociala konstruktionen av verkligheten, kopplat till existentiell teori, intressant. För om verkligheten skapas socialt och vi som personer själva aktivt kan vara med att skapa denna verklighet, så menar den existentiella psykologin att det är detta som personer måste handskas med och att det är något som gäller för alla människor, inte bara personer som väljer att sluta missbruka (jfr Jacobsen, 2006). Det är härur vårt ämne har uppkommit.

Symbolisk interaktionism

En teori som bygger på den sociala konstruktionen av verkligheten är den symboliska interaktionismen. Teorin innebär att vi alla använder oss av symboler för att kommunicera mening mellan och med varandra. De följande fem begreppen är grundläggande för teorin: 1) Social interaktion, 2) Tänkandets innebörd och omfattning, 3) Definitioner, 4) Det nutida och 5) Människan som (aktiv) aktör (Charon, 2001). Social interaktion är nödvändig för människor och även det som definierar oss. Vi är inte passiva, utan skapar aktivt vår sociala värld och det sker konstant i möten mellan människor. Det sker även en interaktion inom oss själva hela tiden. Vi tänker och definierar oss själva utifrån den interaktion vi haft med andra. Från den epistemologiska synen att verkligheten hela tiden skapas och inte direkt kan upplevas, utan det är de sociala konstruktionerna som upplevs, innebär det att *definition* är centralt för all mänsklig aktivitet. Vad vi gör är inte en reaktion på verkligheten i sig, utan ett komplext svar på en komplext definierad värld. Det nutida, det som händer just nu, är det människor måste hantera hela tiden. Vi agerar utifrån de omständigheter och på det sätt vi ser verkligheten just nu. Detta leder till att människan får en aktiv roll i skapandet av sin egen värld och uppfattning.

På grund av den komplexitet som finns i människans värld, har hon blivit beroende av egenskapen att kunna använda sig av symboler för interaktion. Symboler är sociala objekt som genom interaktion bestäms vad de ska stå för eller innebära. Användandet av symboler ger människan möjlighet att uttrycka mer än vad bara verkligheten visar – komplexa samband och uttryckssätt blir möjliga. Det finns

möjlighet att förändra symboler så att de blir mer eller mindre meningsfulla. Om symboler inte är meningsfulla för den som använder dem, blir de överflödiga och används inte (jfr Charon, 2001).

”Självvet är för den symboliska interaktionisten ett objekt av aktörens eget agerande”¹ (Charon, 2001, s. 72, egen översättning). Självvet är alltså en social konstruktion, ett socialt objekt, som bygger på symboler och interaktion med andra kring dessa symboler. När självvet är utvecklat finns det tre olika sätt varpå en person kan agera mot sitt eget själv och alltså omforma sig. För det första är människan kapabel till att föra en inre monolog med sig själv. ”Att tänka är att tala till sitt själv” (Charon, 2001, s. 80, egen översättning)². Vi kan alltså resonera med oss själva om vad vi kan eller ska göra i en given situation. Det andra sättet är att vi människor kan uppfatta oss själva och därmed även kan ändra detta. På grund av den sociala konstruktionen av verkligheten så blir det så att personer definierar sig själva utifrån den feedback de får från sin omgivning. Det finns en styrka att göra saker med andra människor. Det tredje är att vi kan göra omdömen om oss själva som sociala objekt vilket också leder till en moralisk kapacitet. ”Vi kanske är fria eller så är vi inte det, men utan ett själv är frihet otänkbart” (Charon, 2001, s. 90, egen översättning). Vår kontroll över oss själva är beroende av hur andra människor interagerar med oss. Vi är varken helt styrda av samhället eller av oss själva. Istället är det en pågående förhandling mellan individ och referensgrupper. När självvet har blivit format, har dock personen en stor möjlighet att rikta sig själv och bli exempelvis drogfri (jfr Charon, 2001).

Charles Taylors teori om identitet och starka värderingar

När det gäller omformering av värderingar har vi använt oss av en teori av Charles Taylor (1991) som handlar om att värderingar inte skapas i ett tomrum. Då vi står inför svåra val väljer vi inte bara ett alternativ utifrån exempelvis vilken vinning vi kan få från något. Vi kommer även att lägga in värderingar om vilken identitet som en viss handling leder till – ”vilken person är jag om jag handlar efter [princip]?”. Taylor (1985) själv ger ett exempel: Principen kan exempelvis vara att välja att rädda ett drunknande barn framför att gå och äta lunch. Om jag äter lunch, kommer barnet

¹ Originaltext: ”For the symbolic interactionist the self is an object of the actor’s own action” (Charon, p. 72)

² Originaltext: ”To think is to speak to one’s self” (Charon, p. 80)

med stor sannolikhet att drunkna. Samtidigt är jag väldigt hungrig och kommer att fortsätta vara det om jag räddar barnet. Det viktiga som framkommer här är att personen väljer utifrån en stark värdering: om jag inte räddar barnet är jag egoistisk eller feg. Om jag däremot räddar barnet är jag modig, ansvarsfull och altruistisk.

Charles Taylor skriver i boken ”The Ethics of Authenticity” (1991) om två riktningar av det moderna samhället. Den ena tankeriktningen kallas löst för ”atomism” (Grimen, 1995, s. 37). Ursprungligen kommer idéerna från exempelvis Locke, men tar idag uttryck i att rationalitet och utilitaristisk moralfilosofi anses som eftersträvansvärda. Vi människor kan leva i samhället oberoende av varandra och bör agera rationellt endast utefter att *inte hindra någon annan* från att leva på det sätt som de önskar. Varje individ bör ha friheten (givet ramarna att inte hindra någon annan) att förverkliga sig själv (jfr Grimen, 1995). Den andra riktningen kallas sarkastiskt för ”den narcissistiska kulturen” (Taylor, 1991, s. 11, egen översättning), vilket ungefär innebär att idealet för människor är att *förkasta samhällets normer* för att istället leva ut sina egna viljor (jfr Taylor, 1991). Det finns ett ”förhandling av horisonterna av meningsfullhet”³ (ibid., s. 60, egen översättning). Tankarna bygger på Foucaults diskursteori där även socialkonstruktivism spelar en roll för denna syn. Om samhället är konstruerat, då kan vi konstruera det precis så som vi själva vill. Denna dikotoma syn innebär att antingen accepterar vi samhällets normer eller så förkastar vi dem. Taylor försöker förklara hur ett annat angreppssätt att se på autenticitet och identitet kan användas för att förklara hur vi faktiskt kan komma fram till en ”etik om autenticitet” (Taylor, 1991, egen översättning) utan att hänge oss åt total relativism, vilket är fallet i den narcissistiska kulturen. (Kunskapsrelativism har diskuterats under rubriken Symbolisk interaktionism). Han föreslår att autenticitet kan användas som ett moraliskt ideal och gör det genom tre steg: 1) att autenticitet är ett eftersträvansvärt ideal, 2) att vi rationellt kan diskutera om ideal och huruvida människor lever efter dessa samt 3) att de rationella argumenten kan göra en skillnad. Dessa tre punkter går emot det relativistiska sättet att tänka – det *finns* ideal, rationella diskussioner *är värdefulla* och möjliga samt att argument kan *påverka* och förändra människor. Han menar att dagens människor uppmanas att söka sin autenticitet djupt

³ Originaltext: ”negotiation of all horizons of significance” (Taylor, 1991, p. 60)

inom sig själva, delvis på grund av en kultur som förespråkade just detta – att leva riktigt är att leva ut det som finns inom oss själva.

Taylor (1991) menar dock att ignorera att 1) andra människor är viktiga för vår egen uppfattning av oss själva samt att ignorera 2) krav som kommer utifrån är att glömma bort vad det är att leva autentiskt. Människor lever inte tomrum, utan är ”dialogiska” (Taylor, 1991, s. 33, egen översättning) till sin natur. ”Att stänga ut alla krav som kommer ifrån något bortom en själv är det samma som att trycka ner de essentiella kraven av mening, och därigenom uppvakta trivialiseringen av dem”⁴ (Taylor, 1991, s. 40, egen översättning). Han är kritisk till att synen på att leva autentiskt ska komma att utföras i ett tomrum och att ”sätta inom parentes” (Taylor, 1991, s. 40, egen översättning) exempelvis historia, samhället eller naturen. Det är att ta bort det som potentiellt kan bli till mening för en människa. ”Begreppen i en redogörelse måste ge mening både i en förklarande användning och i en vardaglig användning.” (Grimen, 1995, s. 14) Detta är vad Taylor kallar för ”The Best Account” (BA-principen) (ibid., s. 14). ”Den måste prövas i relation till kvaliteten hos det levnadssätt som den ger upphov till. En sådan prövning kan inte vara evaluativt neutral.” (Grimen, 1995, s. 15).

När det gäller att uttrycka BA-principen använder sig människor av de ”moraliska reaktioner och intuitioner” (Grimen, 1995, s. 28) som finns i oss som instinkter. ”Artikulering” (ibid., s. 29) innebär att uttrycka och klargöra just varför ett speciellt värde är viktigt eller betydelsefullt.

Taylor (1985) menar att människan skapar mening genom starka värderingar och att det är den kvalitativa aspekten av övervägningar kring val som är specifikt för den ”självvärderande” (ibid., s. 16, egen översättning) människan. Hon eller han kan agera utefter motiv som till exempel mod, ödmjukhet eller hur ädelt något är. Det är värdet i att artikulera samt agera utefter dessa värderingar som ligger till grund för starka värderingar. Vid ett svårt val gör människan övervägningar och värderar dessa gentemot varandra, men inte bara i termer av att välja en sak över en annan. Det

⁴ Originaltext: ”To shut out demands emanating beyond the self is precisely to suppress the conditions of significance, and hence to court trivialization” (Taylor, 1991, p. 40)

finns ett djup i kontrasteringen som uppkommer av att personen tillskriver vissa motiv som högre eller lägre. ”Det specifikt mänskliga är att vi kan bedöma om våra önskningar är önskvärda” (Grimen, 1995, s. 23). Språket gör att vi har ett sätt att uttrycka något som mer värdefullt än något annat, till exempel att det är bättre att vara modig än att vara feg. Genom detta kan även människan uttrycka vem han eller hon vill vara, eftersom att agera efter de starka värderingarna är att leva ett liv efter höga värderingar. Alltså finns det värderingar som är viktigare än andra. Grimen (1995) menar även att ha en känsla av det goda är ofrånkomligt: ”... vi kan inte ha en lidelsefri medvetenhet om det mänskligt goda” (s. 17). Detta innebär att en övervägning av vad som är gott även innefattar att människor lyssnar på sina känslor när de vill agera gott. ”Starka värderingar är knutna till visioner om levnadssätt och vem man vill vara.” (Grimen, 1995, s. 26).

Taylor (1985) koncept om identitet är att de starka värderingarna är tätt bundna till just detta. ”Vår identitet är därför definierad genom vissa starka värderingar, vilka är oskiljaktiga från oss själva som aktörer” (ibid., s.34, egen översättning). Dessa värderingar kan människan bland annat hitta då en kris genomlevs, vilket kopplar ämnet till vår uppsats. Under krisen framstår vissa värderingar som viktiga medan andra förlorar mening. ”Med ’identitet’ menar Taylor just användningen av begrepp där man kan tala om identitetskriser och om att hitta sin identitet. Vår identitet definieras av ’våra grundläggande värderingar’.” (Grimen, 1995, s. 32).

4 | TIDIGARE FORSKNING

Motivation genom ett existentiellt perspektiv

I artikeln ”An Existential Model for Promoting Life Change – Confronting the Disease Model” diskuterar Ford (1996) möjligheten att använda sig av en existentiellt baserad modell för motivation av klienter med missbruk, som ifrågasätter möjligheten att kunna förändra sig. Ford (1996) menar att innan förändring kan ske hos en klient måste denne lösa de konflikter som det innebär att inte tro på möjligheten till utveckling. För att kunna nå stadiet av förändring behöver klienten hitta en lösning i de existentiella frågeställningar som personen har. En av Fords (1996) utgångspunkter i artikeln är att sjukdomsbegreppet, som initialt började användas av Anonyma Alkoholister på 1930-talet, ofta misstolkas av droganvändare som predestinerande till missbruk där personen kan se sig själv som dömd till att missbruka, till att tro på att inte kunna förändra sin person.

Ursprunget till sjukdomsbegreppets utbredning förklarar Ford (1996) ligger i det empiriska stöd som bland annat E.M. Jellinek kommit fram till bland annat genom att peka på kontrollförlusten den beroendes beteende där personen som använder droger slutligen hamnar på botten av sitt missbruk. Syftet med utvecklandet av sjukdomsmodellen var primärt att förändra den negativa samhällsbild som fanns kring personer med missbruk. Istället för att se missbrukaren som viljesvaga eller morallösa individer hade man nu en förklaringsmodell där dessa personer nu kunde ses som offer för en fysisk sjukdom och därigenom blir moraliskt ansvarsbefriade.

Genom detta resonemang menar Ford (1996) uppstår det en feltolkning av sjukdomsbegreppet bland klienter som ser sig som offer för sin sjukdom och därigenom tolkar det som att de är oförmögna att förändra sin situation. Istället menar författaren att förändring är möjlig när som helst under sjukdomsförloppet och att ”nä en botten” inte är nödvändigt. Vidare skriver Ford (1996) hur viktigt det är att hjälpa klienten att hitta mening i sitt liv som en viktig beståndsdel i en varaktig drogfrihet. Detta blir intressant ämne för vår uppsats då vi försöker studera just denna process där personer försöker forma sig själva under en begynnande drogfrihet. Ford (1996) försöker lyfta fokus från att klienterna ser sig själva som

personer som inte ska använda droger och istället hitta mening i sitt liv för att kunna identifiera sig med andra värden.

Betydelsen av ett "andligt" program

Gila Chens (2006) studie på fängelseinterner, "Social Support, Spiritual Program, and Addiction Recovery" syftar till att se skillnader mellan två typer av behandlingsinnehåll. Grupp ett deltog i ett program som innehöll ett stödprogram genom att delta på 12-stegsmöten (Anonyma Narkomaner). Den andra gruppen deltog i ett program som innehöll både stödprogrammet genom 12-stegsmöten, men som även skulle ta del av ett "andligt" (ibid., s. 306, egen översättning av "spiritual") program genom NA:s 12 steg.

Hypotesen för studien var att de som ingick ett mer gediget program med innehåll av både 12-stegsmöten genom Anonyma Narkomaner och ett andligt innehåll genom de 12 stegen skulle påvisa större positiva och emotionella förändringar än gruppen som endast deltog på NA-möten. Studiens resultat stödjer denna hypotes genom att visa på att den första gruppen som har ett mer komplett program påvisar en större utveckling bland deltagarna i fråga om känsla av sammanhang och mening i livet. Andra områden som denna grupp hade större positiv utveckling än den andra gruppen var en snabbare reduktion av negativa känslor som ångest, depression och fientlighet. Genomförandet av studien gjordes genom användning av olika mätinstrument för att kunna se utvecklingen i olika områden. Dels använde man sig av Antonovskys *Sense of Coherence Scale* (svenska KASAM) som undersöker bland annat personers känsla av meningsfullhet och förutsägbarhet i livet. Andra verktyg som användes för att mäta utvecklingen hos försöksgrupperna var tester som mäter ångestsymtom, depressiva symtom och aggression och fientlighet.

Det som gör denna artikel intressant för vår undersökning är bland annat beskrivningen av beroendetillståndet i drogmissbruket, där en del är av fysisk karaktär och där den andra är av andlig med lösningen i en andlig metod genom tillämpning av de 12 stegen i NA:s program. Chen (2006) kopplar i sin artikel samman det vissa teoretiker tror om att drogberoende är av en andlig karaktär med existentiella tankegångar där användandet av droger är ett uttryck för avsaknad av mening i livet. Detta är direkt kopplat till Frankls teorier om existentiellt vakuum och hur denna existentiella frustration kan leda till ett missbruk. Denna bild delas enligt

Chen (2006) av Anonyma Narkomaner där utveckling från ett missbruk baseras på upplevelser av andlig karaktär. Detta genom komponenter som att ingå en grupprocess och tillämpning av tro till en högre makt.

Drogfrihet genom existentiell behandling

En tredje studie som vi har tänkt använda oss av är av Wolf, Katz och Nachson (1995) "Meaning in Life as Percieved by Drug-Abusing People". Studiens syfte var att undersöka två olika grupper i hur det uppfattar sig själva i form av att ha mening med livet. Den ena gruppen hade fullgjort en behandling med logoterapeutisk grund och den andra gruppen innehöll personer som hade hoppat av studien i ett tidigt skede. Logoterapin har sitt ursprung i Frankls teorier om mening med livet (egen översättning av "meaning of life") där fokus i terapin ligger på existentiella frågeställningar.

Resultatet av studien visar att de som har fullgjort behandlingen med logoterapeutisk grund har kunnat visa en större känsla av sammanhang och en starkare uppfattning av mening i livet än vad gruppen som inte fullgjorde behandlingen. En koppling kan göras mellan denna undersöknings resultat och att ha möjligheten att bli fri från sitt missbruk med en modell som har starka existentiella grunder som 12-stegsmodellen har. Undersökningen visar vikten av att ha ett existentiellt perspektiv i behandling eller att kunna få hjälp att besvara sina livsfrågor för att kunna bibehålla sin drogfrihet. Frankl menar att avsaknad av mening försätter personer i ett existentiellt vakuum och att detta vakuum kan vara orsaken till att människor använder droger som ett uttryck för detta.

Det som gör denna studie intressant för vår undersökning är bland annat att utgångspunkten är Frankls teorier. Frankl menar att människan är en meningssökande varelse och att vi strävar efter att vara en del av någonting, att mening hittas ute i världen istället för inom en själv. I denna uppsats visar detta sig tydligt genom att de personer vi har intervjuat har visat starka band till att ha kunnat söka frihet från sitt missbruk med hjälp av andra människor och att den mening och de värden de funnit har sitt ursprung i att de har varit i ett sammanhang med andra likasinnade.

5 | ANALYS

Krisen som en öppning för förändring

De *dilemman* kring värderingar som intervjupersonerna upplevde då de valde att bli drogfria, uppfattar vi som en *kris*. Jacobsen (2000) menar att kris är något som vi alla går igenom i våra liv, till exempel är det för vissa att gå ur tonåren och komma in i vuxenlivet. En kris är starkt individuellt präglad och innebär att personen känner sig vara ur kurs och ifrågasätter sitt eget vara. Är jag på rätt väg i livet? Kan jag göra annorlunda? Ford (1996) skriver att en stor del i processen att bli drogfri handlar om att besvara de existentiella frågeställningar personen har. Just att hitta mening ses som essentiellt i en varaktig drogfrihet.

Chen (2006) beskriver hur ett existentiellt vakuum eller avsaknad av mening kan leda till missbruk. Av intervjuerna framgår att det existentiella vakuudet även kan leda till att missbrukaren ifrågasätter sitt liv och önskar bli drogfri för att kunna leva på ett annat sätt. Flera av intervjupersonerna har beskrivit hur missbruket varit ett slags avvikelser från ”det rätta” (icke-autentiska) och att det är insikten om detta, att man är på fel väg, som lett till ett ifrågasättande av den dåvarande livsstilen. Identiteten som fanns under missbruket var inte sann, utan flera av intervjupersonerna menade att denna känsla av att det inte var rätt att missbruka oftast fanns där någonstans. Intervjuperson ett berättar:

Jag fick ju kontakt med någonting som jag inte haft kontakt med sen jag var liten. Det här... jag tror att många människor kan skilja på vad som är gott och ont och såhär, dem flesta kan relatera till det på något sätt. Och det kunde jag också, men jag hade inte följt det på länge. Men det kom tillbaks på något sätt, att jag fick den känslan igen som jag haft när jag var liten. Och precis som jag vaknade upp på något sätt, och när jag fick det igen så då följde jag då det som jag upplevde som gott istället för att göra tvärtom.

- IP 1

Även intervjuperson fyra beskriver att denne haft en känsla av vad som är rätt och fel under sitt tidigare missbruk:

Det är nog den inre kärnan i vem jag är tror jag. Alltså vad jag står för. Jag tror att man har den man är liksom ändå, en egen individ och man har även... så om man skulle bli väldigt illa behandlad som barn så tror jag ändå man är någon sorts så, kärna, även om det fattas många bitar så tror jag att det har varit den innersta kärnan liksom som... livskärnan som... som protesterade. Så kände jag även när jag använde droger, protesterade på något sätt.

- IP 4

En intressant iakttagelse från föregående citat, som flera av intervjupersonerna tog upp, är hur deras känsla för rätt och fel hängt med sedan barndomen, men att missbruket var en avvikelse från denna.

När jag växte upp så fick jag ju... har ju fått mycket värderingar hemifrån. I och med att jag hade inga missbrukarföräldrar så att säga va. Jag hade en bra barndom. Alla mina värderingar... många utav mina värderingar som jag har fått det har jag så att säga fått hemifrån. Av min mamma och pappa liksom. under min uppväxt. Det tror jag, det tror jag är jättemycket därifrån. Sen så... slog dom om när jag började leva på det andra sättet så... så ändrades mina värderingar mycket också men det finns ändå... det finns inom mig alltså...

- IP 2

Sen att jag inte ville titta på det. Men visst har jag alltid haft en känsla för vad som är, i grunden, rätt och fel, men sen har jag ju valt att för att kunna överleva, bortse från den. Men... jo, men det har jag nog vetat. Det tror jag. Men det är en sak att veta och en annan sak att leva efter.

- IP 6

Personerna går in i en kris eftersom de upptäcker att de inte längre lever ett sant liv. Samtidigt som de levde med sina gamla värderingar, så fanns det ett starkt ifrågasättande av dessa och om det var dessa värderingar som de ville leva vidare med. Det blev ett grundligt ifrågasättande av den person som de uppfattade sig själva som. Härur uppstod ett dilemma, där de kände sig tvungna att välja en riktning för det fortsatta livet.

För flera intervjupersoner var detta en lång och krävande process. De var medvetna om att de ville ha en förändring, men kände, på grund av olika omständigheter, att en

förändring inte var möjlig. Intervjuperson tre berättar hur denne kom att ge upp sitt motstånd:

Och så då åkte jag hem därifrån från den här psykavdelningen, och så tog jag återfall men det hände liksom ingenting och i det så, efter det så kapitulerade jag i en park faktiskt. Så jag kapitulerade innan jag kom på mötena, så sen den dagen har jag inte använt någonting.

- IP 3

Kapitulationen innebär här att helt förkasta sitt tidigare liv och öppna upp för nya tankar. Alla intervjupersonerna har beskrivit detta på ett eller annat sätt, ofta med ord som till exempel trötthet på livsstilen eller just kapitulation och en stark önskan om någonting annat. Det blev uppenbart för dem att de liv de levde, inte längre fungerade på det sätt som de önskade. Det finns trots mycket negativa aspekter av detta, en positiv *möjlighet*. Som Jacobsen (2000, s. 37) beskriver det: "Existentiella tänkare betraktar krisen som en öppning för nya möjligheter". Wolf, Katz och Nachson (1995) beskriver hur drogfrihet kan vara avhängigt på att få svar på sina livsfrågor. Det är härmed viktigt att den existentiella öppningen löses, så att livsfrågorna inte fortsätter att vara obesvarade.

Omvärdering och definiering av identitet genom interaktion

Inom 12-stegsgemenskapen är interaktion med gruppen en stor del i processen för en person som önskar bli drogfri. Sjukdomen anses vara för stark för att en person själv ska kunna ta sig ur den och behöver därför dynamiken i gruppen. Vi blev därför intresserade att studera detta på en teoretisk nivå, genom den symboliska interaktionismen.

Intervjupersonernas föreställningar kring modellen i det inledande skedet var skiftande. Några ansåg att de redan innan hade en tro på programmet medan andra inte hade någon uppfattning alls, eller rent av betraktade modellen som någon slags sekt. Genom möte och dialog med andra människor som redan var aktiva inom 12-stegsprogrammet förändrades uppfattningen. Intervjupersonerna beskrev olika förlopp och tiden för att hitta sina egna sätt att närma sig programmet var olika lång. Intervjuperson ett berättar hur viktigt det var med identifikationen, att se sig själv

som de andra personerna vilka var narkomaner, samtidigt som de också hade vardagliga problem:

... att det var så fantastiskt, tyckte jag, att narkomaner som jag kunde se var narkomaner hade problem med vardagliga saker, som läxor på Komvux och såhär. Att de prata om såna saker fast jag visste att de var narkomaner och det för mig var lockande då. Och fortsätta gå tillbaka.

- IP 1

Detta innebär att personen kan börja se sig själv genom de interaktioner som sker med andra i gruppen, till exempel att börja dela värderingar. I citatet ovan från intervjuperson ett innebär detta att denne kunde uppfatta sig själv som en del av gemenskapen samtidigt som något nytt förmedlades: att narkomaner kan vara vanliga personer. Genom den symboliska interaktionismen kan detta fenomen förklaras som att vissa värden (här: symboler) förmedlas som värdefulla inom gemenskapen: ”Varje individ lär sig att agera i samhället genom symboler och blir därigenom en del av samhället genom dessa symboler” (Charon, 2001, s. 62, egen översättning). Citatet visar på att man kan förklara användandet av symboler i samhället, men vi anser att det även kan ha förklaringsvärde för den lilla gemenskap som en NA- eller AA-grupp är: ”... om vi ser närmre på grupsituationen från nykomlingens perspektiv, så vill han eller hon så snart som möjligt förstå alla de meningar som är kopplade till beteenden i gruppen. Hon eller han vill genast förstå den delade verklighet som tar plats i gruppen för att kunna agera i den.” (Charon, 2001, s. 63, egen översättning).

Grimen (1995) beskriver hur värderingar delas mellan människor och blir viktiga: ”Detta gäller också den sociala identiteten. Starka värderingar finns i en grups språk i form av kvalitativa kontraster. /.../ Att definiera eller klargöra sin identitet som person eller grupp sker på ett dialogiskt sätt.” (Grimen, 1995, s. 33). De kvalitativa kontrasterna är det värderande språk som jämför olika värderingar med varandra och artikulerar, uttrycker, att en värdering är viktig.

I motsatt håll beskriver flera av intervjupersonerna, de processer som verkade ta plats då de var aktiva missbrukare – intervjuperson sex beskriver hur något som är onormalt till slut kan ses som normalt:

... att betrakta hur dum i huvet en människa kan bli. Och vilka värderingar som man faktiskt... alltså en människa är benägen till precis vad som helst. Om bara förutsättningarna är dem rätta, och allting blir normalt ju längre ut... alltså man kan ju tycka att om man hamnar väldigt långt ut på kanten, så skulle man ju uppfatta sig som onormal men så är det ju inte utan allt blir normalt om man bara gör det tillräckligt ofta och människor runt omkring gör detsamma. Så det onormala blir normalt.

- IP 6

Eller som intervjuperson ett beskriver det: ”... man blir som de man umgås med. Det färgar av sig liksom. Så det är rätt, eller det är bra att umgås med bra människor i så fall.”. Enligt Berger och Luckmanns (1966) teori kallas detta för en plausibilitetsstruktur. Personer agerar utifrån de sociala konstruktioner som skapas och det går att behålla en identitet så länge miljön bekräftar den.

Intervjuperson ett fann en miljö som kom att omforma dennes syn på sig själv och sina problem, genom gemenskapen i en 12-stepsgrupp. Även de andra intervjupersonerna beskrev liknande processer, där de först ställt frågor till sig själva som de känt att de inte kunnat besvara, för att sedan, i dialog med andra i gemenskapen, kunnat hitta svar och lösningar på:

... jag tror att man utvecklas snabbare ihop med andra, när man utvecklas tillsammans, att det är lättare när man pratar om sina tankar, att få nya idéer och att man lyssnar på andra tankar, att man då får nya idéer och såhär. Så det blir lättare, och det blir samtidigt en trygghet också att man kan bolla och få stöd av varandra och såhär liksom, på ett sätt som man inte kan få själv. Så det är ju mer riskabelt tror jag, att vara helt själv och stå där...

- IP 1

Interaktion behöver inte endast vara med andra människor, som intervjuperson ett beskrev i citatet ovan. Det kan även vara att läsa en bok, se en film eller ägna sig åt exempelvis meditation, vilket flera av intervjupersonerna tog upp. Intervjuperson tre berättar om en film som kom att bli ett viktigt led i processen, till att bli drogfri:

... sen var det att jag såg en film som hette [filmens namn] och... sen har jag varit i kontakt med författaren som skrivit boken till filmen och tackat honom

för hjälpen. Det var den som gjorde att det vände, för jag förstod att det fanns, eh... ett annat sätt att leva på genom den filmen.

- IP 6

Ett annat sätt att kommunicera med sig själv är genom meditation. Intervjuperson ett beskriver hur meditationen varit viktig för att kunna föra en dialog inåt, med sig själv:

... jag har varit väldigt intresserad av meditation och såhär då under de sista åren. Där jag har suttit i meditation och där jag lärt mig då... att sitta på ett visst sätt och såhär. Som gör också att jag känner att, ja, jag får tänka kring saker och ting, på ett sätt som jag inte alltid kanske hade tänkt annars. Ger mig själv den tiden, att jag får den tiden som behövs ibland för att tänka ut, ungefär som att prata ut, så behöver man ibland tänka ut på något sätt...

- IP 1

I enlighet med den symboliska interaktionismen (Charon, 2001) är detta även en sorts kommunikation med symboler: ”Att tänka är att tala till sitt själv” (s. 80, egen översättning), att tala tyst till det sociala objektet som är en själv. Eftersom det är möjligt att kommunicera med vårt själv, kan vi även kommunicera i vilken riktning vi skulle *vilja* agera.

Intervjuperson fyra berättar hur denne har letat efter ny input, men kanske inte fått några direkta svar: ”... jag har sökt väldigt mycket och jag har sökt i allt.”. Personen nämner bibliotek och böcker – allt från populärpsykologi till heliga skrifter ur världsreligionerna som Islam, Judendom och Kristendom. Intervjuperson sex nämner relationen till Gud som den viktigaste relationen i dennes liv. Vad som verkar vara viktigt för personerna är att ha en relation till någon eller något som är högre än en själv när de söker efter svaren kring rätt och fel. Intervjupersonerna beskrev på olika sätt hur de sökt ny kunskap och nya interaktioner för att kunna omvärdera sig själva.

Kontrastering av då och nu som ett led i identitetskapande

Under intervjuernas gång iakttog vi tydliga skillnader i synsätt hos intervjupersonerna hur de såg på sig själva under och efter missbruket. Många gånger visade sig otroligt stora skillnader, som till exempel att gå från att vara en person som tycker det är

accepterat att misshandla eller stjäla till att vara en person som känner empati för alla människor och kan förkasta tidigare beteenden.

... om jag bara tittar på kriminalitet... jag tyckte det var okej att vara kriminell ju. Det tycker jag inte idag. Jag tyckte det var okej att använda droger. Jag tycker inte det är okej idag. Vad var det mer som var...? Jag tyckte det var okej att slå någon på käften om de hade varit jävliga mot mig så hade jag all rätt att slå dem på käften. Jag har inte... det är inte okej att slå en annan människa på käften. Det är inte det.

- IP 5

Altruistiska värderingar kom till att bli ideal, i motsats till att tidigare vara en person som alltid satte sig och sina behov först. Under missbruket fanns det ”negativa” värden som sattes som höga, värden som personerna idag förkastar.

Verklighetsflykt är ett annat återkommande tema; att användandet av droger var ett sätt att fly från verkligheten och sig själv: ”Jag slapp ju verkligheten på det här sättet och framförallt min, den här, att jag inte tyckte om mig själv, den här låga självkänslan, jag slapp ju känna den.” (Intervjuperson 3).

... den där [smeknamn] var bara en roll, jag spelade, det var en identitet som inte var sann så jag levde i den rollen och jag tappade helt kontakten med mig egentligen. /.../ Men med drogernas hjälp så kunde jag ju va nån annan. Det är ju det som är beroendets, många beroende, man fastnar ju i den där, som vanliga människor inte gör, man fastnar i den där identitetsförändringen, liksom att det är det som är grejen sen, att jag blir nån annan, och så fastnar man i det och vill va den personen hela tiden, och enda sättet att va den personen hela tiden, det är att tillföra mer droger va. Men priset är att jag tappar bort mig själv helt. Och det gjorde jag på slutet, jag levde ju som i en psykotisk bubbla på slutet, det var hemskt. Eh... en, vad ska jag säga, en påhittad värld nästan.

- IP 3

Intervjupersonen ville vara någon annan: denna kunde fantisera om en annan person i sitt medvetande. Liknande förlopp beskrivs av flera av intervjupersonerna. Efter ett tag av droganvändning blev detta sätt att försöka åsidosätta verkligheten inte längre möjligt. Att förlora sig själv som verklig var sidoeffekten. Sjöstrand (1989, s. 293)

beskriver följande: ”Ju värdefullare ruset är för en människa, desto större är denna fara. Därför rymmer de positiva effekterna av ruset frön till dess negativa och destruktiva konsekvenser”. Som intervjuperson fyra beskriver:

... dels så såg jag ju mig själv som... den här falska uppblåsta jaget liksom eh... det här grandiosa, att jag var... en rebell och häftig inne... snygg eh.. tuff. Och så vidare och sen så baksidan av det var ju då att jag kände mig smutsig och full av skam alltså... Skam... var rädd att se folk i ögonen och så... Så, två sidor. Både skitig och inne så att säga.

- IP 4

Samma intervjuperson fortsätter att förklara dubbelheten:

Jag ville komma ifrån mig själv liksom. Och då blev jag ju en annan människa om min bild av omvärlden och mig själv förändrades radikalt när jag tog droger.

- IP 4

Flera intervjupersoner har beskrivit att de började använda droger för att uppfylla något i dem själva, att det var något som fattades eller att de ville uppnå något.

I början så gav det mig självförtroende. Och sen så var det en neråtgående. Alltså det blev ju värre och värre och i slutet så, så var jag bara fylld av självförakt och självhat och ångest.

- IP 5

I alla fall under lång tid så tyckte jag att drogerna var jätteskönt. Det var en stor jävla flykt för mig alltså. Det var ju en livsstil, men jag gillade drogerna.

- IP 2

Intervjupersonerna kom till slut till en punkt i sina liv, då det inte längre fungerade att använda droger som ett sätt att fly från verkligheten. Det kan beskrivas som att de negativa konsekvenserna på lång sikt kom att bli större än de omedelbara positiva effekterna, så som Sjöstrand (1989) beskriver det, och genom det valde intervjupersonerna att sluta använda sig av droger.

Värderingar som blivit viktiga under tiden som drogfri

I intervjuerna ställde vi frågan ”Vad har livet för viktiga värden?”. Avsikten med att fråga detta var att undersöka huruvida människor som genomgått en så omfattande livskris som att ta sig ur ett missbruk, hade funnit vissa värden att vara mer viktiga i relation till deras sätt att leva nu jämfört med innan. Följande ord betonades av intervjupersonerna i olika former: nära relationer, närhet (till sig själv och till andra), insikt, ärlighet, altruism/osjälviskhet, empati, ansvarsfullhet, mod, lugn, tacksamhet, kärlek samt tro.

Kärlek. Föräldraskapet till min [barn]. Se [kön] växa upp och också att vara skötsam tycker jag är av värde. Alltså just att... inte syssla med kriminalitet eller fusk utan stå på egna ben och, alltså sträva efter och tillväxa tycker jag är jätteviktigt. Tycker det är häftigt och sen när man kommer ur vissa roller då. Antingen bidragsroller eller folk som har varit jättefattiga och arbetslösa som har blivit läkare och advokater och så. Så just tillväxt och tron tycker jag är jätteviktig.

- IP 4

Ofta hittade vi även motsatserna till dessa ord då vi frågade om hur personerna såg på sig själva under tiden då de missbrukade. Grimen (1995) visar hur Taylors teori om ”kontrasterande evaluativa distinktioner” (ibid., s. 25) förklarar hur ett önskvärt värde inte kan vara förenligt med ett annat värde som står i motsats till det - till exempel att man inte kan vara tacksam och otacksam inför något samtidigt: ”Vid starka värderingar är det meningsfullt att inte handla utifrån en starkaste faktiska önskan. Starka värderingar är knutna till visioner om levnadssätt och vem man vill vara.” (Grimen, 1995, s. 26). Intervjupersonerna beskrev ofta att de gjorde saker, men att de samtidigt hade en önskan om att ha andra ideal eller leva på ett annat sätt än vad de gjorde under missbruket. Samtidigt kunde driften att fortsätta ta droger vara stor, men strävan efter att omforma sig själv blev till slut större. Enligt Taylors (1991) teori kan detta likställas med en önskan om att uppnå autenticitet genom moraliska ideal. Personerna strävar efter ett ideal, de diskuterar rationellt med andra om det inom 12-stegsgemenskaper och det finns möjlighet att diskutera dessa ideal rationellt:

... sista gången jag drack alkohol, hade det där sista återfallet, där innan jag kapitulerade, så, då var det ett rent helvete faktiskt. Jag förstod att jag inte kunde använda, och dricka och ta droger. Och jag kunde inte vara utan, så jag stod mitt emellan... /.../ Det var ren tortyr, men sen när jag kom in på mötena, mitt första möte där, "woow", helt plötsligt så släppte det där, jag vet inte vad som hände där, helt plötsligt så fick jag kraft och mod och allting och börja leva, sakta va, för det var ju verkligen såhär som de sa, små små steg. Och ta mig in i livet igen. Det var som att börja helt på nytt, det var som att börja precis som från början, som när jag var tolv igen, och liksom nu måste jag börja lära mig leva.

- IP 3

Som vi ser det, fanns det hos flera av intervjupersonerna något som ledde dem till att vilja göra sig av med gamla värderingar, samtidigt som det kändes övermäktigt och omöjligt. Intervjuperson tre beskriver i föregående citat hur denne kom att överge gamla föreställningar för att genom 12-stegsgemenskapen hitta något nytt som kändes mer rätt.

Enligt Taylor (1991) har vi som människor en moralisk kapacitet, vilket han kopplar till sin teori om autenticitet och starka värderingar. De starka värderingarna kan tänkas vara baserade på värden som är meningsfulla och värdefulla i en viss grupp eller i samhället. Intervjuperson fem beskriver:

... det fanns väl en skillnad mellan samhällets värderingar och mina värderingar och idag går de väl mer i ihop. Samhällets värderingar om mina värderingar, sen håller jag inte med om allting som händer i samhället. Det är inte alls det jag säger utan det finns saker i det här samhället som jag tycker är helt uppåt väggarna men... mina värderingar går mer ihop med samhällets värderingar idag än vad de gjorde tidigare.

- IP 5

Som intervjuperson fem beskriver i citatet ovan, har dennes värderingar kommit att ligga mer i linje med samhällets. Enligt den symboliska interaktionismen är vi som människor kapabla till att värdera oss själva som sociala objekt, vilket innebär att vi har en moralisk förmåga (Charon, 2001). Detta kan även tolkas genom att det är en ny plausibilitetsstruktur som fått bekräftelse i personens liv – ett liv utan droger och

en bättre anpassning efter socialt gångbara värderingar. Förmågan att värdera oss själva genom de värderingar som andra gör om oss, som goda eller onda, altruistiska eller egoistiska och så vidare, kan ses som viktigt för att passa in i en miljö och bli bekräftad. Härmed kan de starka värderingarna enligt Taylor (1991) liknas vid värden uttryckta som symboler i interaktion, samt en väsentlig del i en plausibilitetsstruktur (jfr Berger & Luckmann, 1966).

Genom att välja vissa värden och anse att de har ett högre värde än andra, innebär att göra en stark värdering. ”Enligt Taylor kan man inte göra en åtskillnad mellan personlig identitet och moraliska bedömningar. Identitet bygger på självförståelse, vilket kräver att vi betraktar oss själva mot en bakgrund av starka värderingar” (Grimen, 1995, s. 30). Intervjuperson fem beskriver hur sina värderingar är något som denne kan stå för:

... för jag menar jag skulle ju aldrig gå till polisen och säga att jag tycker det är helt okej att knarka och slå någon på käften och sno grejer av andra. Alltså då är det liksom, då kan jag inte stå för det i alla lägen. Idag kan jag stå för mina värderingar i alla lägen.

- IP 5

Djupet av kontrasteringen mellan de olika värdena är kännetecknande för den starka värderingen. Som intervjuperson tre beskriver det:

Om jag säger såhär "ja jag tror på att vara god" och så går jag ut och slår folk, liksom då är det, då är det inte min tro utan min tro visas oftast i mina handlingar...

- IP 3

Vår identitet är starkt sammanknuten med hur vi agerar och vad vi uttrycker – precis som intervjuperson fem och tre uttrycker i citaten ovan. Att kunna stå för sina värderingar i alla lägen och att inte vara motsägelsefull mot sig själv. På så vis kan den symboliska interaktionismen (jfr Charon, 2001) och Charles Taylors teori (jfr Grimen, 1995) ställas mot varandra rent teoretiskt. De uttrycker samma sak: nämligen att vi som människor förmedlar att något *är värdefullt* att agera efter. Artikulering av värden enligt Taylor (1991) kan tänkas innebära samma sak som att

använda symboler för att visa på meningsfullhet. Grunden för hur detta sker skiljer sig mellan de båda teorierna: enligt Taylor (jfr Grimen, 1995) sker detta på ett sätt som finns nedärvt i människan. Den symboliska interaktionismen (jfr Charon, 2001) har istället en utgångspunkt i den sociala konstruktionen av verkligheten.

Tron som ett speciellt värde

Vi har tidigare undersökt hur relationer har ett speciellt värde för personer som vill bli drogfria och innebörden av att bli drogfri tillsammans med andra. Ett annat värde som intervjupersonerna framhöll som särskilt viktigt, som de inte hade kunnat bli drogfria utan, är tro. Tron beskrivs på olika sätt. Dels kan det vara en religiös tro på någon gud eller en högre kraft, men också *tilltro* till saker och ting, exempelvis sin egen förmåga att kunna bli drogfri eller att kunna ha en positiv livsåskådning. Detta beskriver flera intervjupersoner som kraften att genomföra något. Intervjupersonerna ett, två och tre förklarar:

... hade jag inte trott att det skulle gå så hade det ju inte gått ju. Och eftersom att jag tror att det går så går det ju.

- IP 1

... man tror inte att man ska klara av vissa saker till exempel. Det blir en, begränsningar va. Men att... man klarar av mycket mer än vad man tror. Bara man försöker göra vissa saker... Alla begränsningar som finns, dom finns nog bara i mitt huvud alltså.

- IP 2

Och det är precis det vi säger i tredje steget, att alltså att du får tro precis på vad du vill, bara att du tror, det är det som är det viktiga, att du tror, inte på vad du tror på. Och hur du tillämpar den tron i din vardag.

- IP 3

I motsats till att tro kan stärka en person till att nå nya mål, exempelvis att bli drogfri, kan avsaknad av tro leda till att personer inte tror att han eller hon kan klara av något. Redan innan personen försökt, finns det en inställning om att det inte kommer att fungera, vilket öppnar för möjligheten av ett misslyckande:

... det behöver inte vara något religiöst alltså, tro kan vara många andra saker och sån enkel sak som när man är ute och joggar till exempel, det har hänt nån gång att jag joggat, att jag ska springa en mil och så ibland så är jag negativt inställd ”det här klarar jag inte, usch vad jobbigt och det här orkar jag aldrig” och sånt och det innebär också att jag ibland blir tröttare ibland och ibland orkar jag inte heller det. Men är jag på positivt humör och vid gott mod och har en positiv inställning och tänker ”det här klarar jag” och tror att jag ska klara det så är oddsen också mycket högre att jag klarar springa en hel mil. Så det visar ju hur viktigt inställningen är. Så det behöver inte bara ha med religion att göra utan det är mer, alltså det kan vara tro på någonting, vad för nåt som helst. Tron på sin egen förmåga, till exempel. Har man inte den, så ja, vad ska man då göra?

- IP 1

Ett starkt inslag i 12-stepsprogrammen är den andliga tron eller tilltron till att klara av ett liv utan droger. Intervjuperson ett beskriver i föregående citat: ”Har man inte den, så ja, vad ska man göra?”. Det har framkommit i intervjuerna att en andlig eller religiös tro är viktig för intervjupersonerna. Som intervjuperson två beskriver sin egen tro:

Jag har gjort det enkelt för mig där va. Jag tror inte på någon farbror som sitter uppe på moln, det är inte det jag tror på. Men jag tror på en högre makt. En kraft som är starkare än mig själv alltså. Det är jätteviktigt för mig alltså. Det är min tro.

- IP 2

Intervjuperson sex svarar på vilken plats tron har i dennes liv:

Den har den främsta platsen. Till och med framför mig själv. Alltså jag är ju... eh... det hör alltså... min relation gud är ju oerhört viktig, alltså jag ser det som ett... en fungerande relation med gud, jag får en fungerande relation till mig själv. Har jag en fungerande relation till mig själv kan jag ha en fungerande relation till mina medmänniskor. Men det börjar från det hållet. Alltså gud jag, jag jag, jag du. Nånting sånt. Så det har en jätteviktig plats i mitt liv.

- IP 6

6 | SAMMANFATTNING

Vi kommer här att redovisa vad vi kommit fram till i analysen, relaterat till de frågeställningar som ligger till grund för uppsatsen.

- Vilka dilemman kring värderingar upplever personer som deltar i 12-stepsprogram?

Med ordet dilemma menar vi att när en kris genomlevs, uppstår det problem som personen behöver göra något åt, om han eller hon vill ändra riktning på sitt liv. Vad som framstod som viktigt för de flesta intervjupersonerna var att tankar kring rätt och fel gjorde sig påmind. Dessa tankar eller en känsla för rätt och fel beskrevs som mynnande ur barndomen eller uppfostran. Ett problem var att ge upp den gamla livsstilen för att bli drogfri. För vissa intervjupersoner tog det flera år innan det skedde en förändring. De ”egoistiska” värderingarna som hölls som höga under missbruket byttes så småningom ut till mer altruistiska alternativ genom en interaktion i bland annat 12-stegsgemenskaper. Dilemmat kring värderingar kan ha lett intervjupersonerna till en önskan om att förändra sig själva.

- Hur omvärderar dessa personer sig själva?

Det fanns tydliga kontraster i intervjupersonernas berättelser om hur de såg på sig själva innan, som aktiva missbrukare och hur de såg på sig själva nu, som drogfria. Värderingar kring sin egen identitet hade blivit mer positiva. Dilemmat var under missbruket att användandet av droger hade positiva (kortsiktiga) effekter, men samtidigt negativa (långsiktiga) konsekvenser. Under tiden som drogfria har intervjupersonerna kunnat värdera om sig själva och vad som är viktigt för dem.

En stor del av processen till att bli drogfri är det utbyte som personerna haft av 12-stegsgemenskaper. Genom gruppen har de hittat nya värderingar som de provat och försökt leva efter. För att kunna omvärdera sig själva behövde de interaktion med andra människor som redan klarat av att bli drogfria.

Gemenskaperna har varit väldigt viktiga för intervjupersonerna när det gäller att hitta dessa värderingar. Samtidigt så finns det indikationer på att dessa personer haft en vetskap om rätt och fel hela tiden, men att tiden med aktivt missbruk varit ett åsidosättande av detta. Just känsla att veta vad som är rätt och fel verkar vara en slags källa till hur man kan agera – det som Taylor (1991) beskriver som en moralisk kapacitet. 12-stegsgemenskaperna kan ses som en förstärkare av denna känsla och uppmuntrar att agera efter den. Att ingiva tro på förändring är en annan viktig del av gemenskapen. Vissa värderingar som ses som goda i samhället har även blivit viktiga för intervjupersonerna. Dessa kan finnas bland annat genom att prata med andra människor utanför gemenskapen, läsa böcker eller se filmer.

- Vilka värderingar betonas av dessa personer?

Värderingar som betonas av intervjupersonerna är: nära relationer, närhet (till sig själv och till andra), insikt, ärlighet, altruism/osjälviskhet, empati, ansvarsfullhet, mod, lugn, tacksamhet, kärlek samt tro. Kort uttryckt skulle man kunna säga att intervjupersonerna har en önskan om att leva ett mer gott liv. Dessa värderingar är sådana att de av många kan kallas för goda. Genom Charles Taylors (jfr Taylor, 1991 samt Grimen, 1995) teori om starka värderingar har vi tittat närmare på hur det kan finnas en önskan hos människor att leva efter det goda samt att identifiera sig med sina starka värderingar. Betoningen av vissa värden kan även ha en symbolisk mening – vi uttrycker vad som är värdefullt att leva efter. Genom identifikation med vissa värderingar förmedlar personerna vilka sorts människor de är eller har för avsikt att vara.

7 | AVSLUTANDE DISKUSSION

De första tankarna kring uppsatsen började med att vi diskuterade huruvida valet att sluta använda droger kan ses som en kris utifrån vad som händer med personen under just den perioden. Jacobsen (2000) beskriver krisen som att en person kommer ”ur kurs, förlorar orienteringen och skakas i sina grundvalar.” (s.36). Anledningen till att en kris uppkommer kan ha vitt skilda orsaker, men ofta handlar det om att personen ser på sitt liv med nya ögon och upptäcker att riktningen inte är den som känns rätt. De personer vi intervjuat beskrev ungefär samma förlopp när de pratade om hur de kom till att bestämma sig för att sluta använda droger.

Alla intervjupersonerna beskrev på ett eller annat sätt att tiden av missbruk var en avvikelse från det rätta. De ville inte längre fortsätta leva på det sätt som de levde. Det som blir intressant här är att oavsett vad intervjupersonerna gjort så beskrev de att har de haft med sig en känsla för vad som är rätt och fel hela tiden – och tillslut insåg de att använda droger inte var rätt. Flera intervjupersoner beskrev hur de på olika sätt fortsatte med att dölja för sig själva, denna känsla. Om vi jämför detta med 12-stegsmodellen finns det tydliga likheter med hur personerna beskrev att de gett upp användandet av droger. En fråga som hade varit intressant för framtida forskning, är att titta på hur personer som genomgått 12-stepsprogram uppvisar likheter i sina historier om hur de blev drogfria. Kan likheterna bero på att dessa människor upplevt liknande händelseförlopp eller kan det kanske bero på att de socialiserats in i 12-steps”tänk”?

En annan intressant iakttagelse vi gjort under uppsatsens gång, är hur vissa värderingar framstod som speciellt viktiga. Att ha en tro, vare sig det rör sig om en högre kraft eller om det handlar om att ha tilltro, var väldigt viktigt för intervjupersonerna. Är det tron som gör att personerna till slut lyckas bli drogfria? I det sekulariserade samhälle som Sverige är idag, kan denna tankegång framstå som kontroversiell för många personer. Vad har Gud att göra med om jag kan leva utan droger eller ej?

När ett barn föddes och kom in i personens liv framkom också i intervjuerna som något omvälvande. Andra värderingar var av mer altruistisk art vilka blev mer viktiga

för intervjupersonerna. Dessa var på många sätt helt motsatta till tidigare sätt att vara. Att studera denna helomvändning i personlighet som det innebar för vissa av intervjupersonerna, skulle kunna vara ett framtida ämne för forskning. Även den vändpunkt som krisen innebar hade kunnat fokuseras, exempelvis genom att göra longitudinella studier för att följa personer som påbörjar ett 12-stepsprogram från början samt längre fram i tiden.

12-stegsmodellen förmedlar att insikt (i motsats till den tidigare förnekelsen), ärlighet och självutveckling är grunden för att förbli drogfri. Den andliga aspekten och insikten får här en väldigt stor roll i dessa människors liv, genom 12-stegsgemenskapen. Detta kan vara ett problem för vissa människor som önskar bli drogfria, men kanske inte har förmåga, ork eller kapacitet att lägga ner den energi som krävs för att genomföra programmet. Inom 12-stegsrörelsen finns en ideologi som kräver att personerna som går dit har en viss förmåga eller en viss personlighet, att kunna vara öppen för tro samt att vara så social att man kan gå på möten och prata öppet om sig själv och sina problem. Ska de personer som inte är på detta sätt anpassa sig till den kultur som råder inom 12-stegsgemenskaper, eller kan man tänka sig andra alternativ för dessa?

En begränsning med 12-stepsprogrammet, sett ur ett perspektiv för socialt arbete är att samhällsnivån, makronivån, tenderar att försvinna. Individen och dess egna problem står i fokus. Samhällsfaktorer så som strukturell arbetslöshet, tillgång till substanser för missbruk, brist på bostäder och så vidare hamnar utanför diskussionen. Vad som är viktigt att komma ihåg är även den kontext personen befinner sig i och att inte underkänna detta. 12-stepsprogrammen tenderar att underkänna dessa faktorer, då de ofta hålls för "undanflykter" för att individen ska undkomma ansvar för sina egna problem. Med en existentiell människosyn gäller det dock att se båda perspektiven som viktiga för att förstå personens livssituation.

Som vi nämnde i problemformuleringen var avsikten med uppsatsen att se människor som haft missbruksproblematik ur ett existentiellt perspektiv. Användandet av droger kan genom analysen härledas till att uppnå någon slags identitetsförändring eller flykt. När detta inte fungerar längre, när lögnen för sig själv inte längre går att uppehålla, gav personerna upp och sökte efter något annat. Styrkan

i just detta perspektiv är att det är applicerbart på alla sorters problem som alla människor kan erfara under sina liv. Det kan handla om en person som hela sitt liv levt för sitt jobb, men som en dag upptäcker att han eller hon inte längre finner någon mening i detta och inte kan fortsätta leva som dem gör. Personen hamnar i en kris. Trots att skillnaderna är stora mellan en jobbkris och missbruk så ser vi kopplingar, kopplingar som kan ha stort värde för socialt arbete.

8 | LITTERATURFÖRTECKNING

- Anonyma Alkoholister (1987) *Stora Boken*. Stockholm: AA-Förlaget
- Anonyma Narkomaner (1999) *Anonyma Narkomaner – Basic Text*. Van Nuys: World Service Office
- Aspers, Patrik (2007) *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber
- Bergström, Lars (1998) ”Relativism” ur *Filosofisk tidskrift*, nr 1
- Berger, Peter L. och Luckmann, Thomas (1966) *Kunskaps sociologi: Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Blom, Björn, Morén, Stefan och Nygren, Lennart (2006) *Kunskap i socialt arbete: Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur
- Charon, Joel M. (2001) *Symbolic Interactionism. An Introduction, An Interpretation, An Integration*. London: Prentice-Hall International
- Chen, Gila (2006) ”Social support, spiritual program and addiction recovery”, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 50, pp. 306-323
- Ford, Gary G. (1996) ”An Existential Model for Promoting Life Change – Confronting the Disease Concept”, *Journal of Substance Abuse Treatment*, vol. 13, nr. 2, pp.151-158
- Grimen, Harald (1995) ”Starka värderingar och holistisk liberalism. Inledning till Charles Taylors filosofi” i Taylor, Charles (1995) *Identitet, frihet och gemenskap. Politisk-filosofiska texter i urval av Harald Grimen*. Göteborg: Daidalaos
- Halvorsén, Knut (1992) *Sambällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur
- Jacobsen, Bo (2000) *Existensens psykologi: En introduktion*. Stockholm: Natur och Kultur
- May, Tim (2001) *Sambällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen, Rosmari och Jacobsson, Katarina (2008) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur
- Morén, Stefan och Blom, Björn (2006) ”Förklarande kunskapsbildning – i teori och praktik” i Blom, Björn, Morén, Stefan och Nygren, Lennart (red) *Kunskap i socialt arbete: Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur

- Payne, Malcolm (2006) *What is Professional Social Work?* Bristol: Policy Press
- Sjöstrand, Lars (1989) "Rus, inspiration och existens" *Psykiisk Hälsa*, nr. 4, ss. 282-299
- Stefansson, Gudni (2009) "Livsfilosofin är tolvstegsbehandlingens kunskapsbas" *Sociologen*, 22, nr. 1, ss. 14-17
- Svenning, Conny (1999) *Metodboken: Samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling*. Lund: Lorentz Förlag
- Taylor, Charles (1985) *Human Agency and Language. Philosophical Papers 1*. Cambridge: Cambridge University Press
- Taylor, Charles (1991) *The Ethics of Authenticity*. Cambridge: Harvard University Press
- Taylor, Charles (1995) *Identitet, frihet och gemenskap. Politisk-filosofiska texter i urval av Harald Grimen*. Göteborg: Daidalos
- Vetenskapsrådet (1990) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet
- Wolf, Yuval & Katz, Sarah & Nachson Israel (1995). "Meaning in Life as Percieved by Drug-Abusing People." *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 39, pp. 121-137

BILAGA 1 (Intervjuguide)

Tolvstegmodellen och förståelse

- Hur kom du i kontakt med 12-stegsmodellen?
- Vad var det som gjorde att du tänkte att den modellen skulle passa just dig?
- Mötte den modellen dina förväntningar?
- Vad var det som gjorde att du stannade kvar vid den?

Övergången

- Vilka värden fanns det av att använda droger? (Vad såg du som värdefullt med att använda droger?)
- Hur kändes det att bli av med drogerna?
- Vad var det som gjorde att du ville sluta med droger?
 - Hur var ditt resonemang?
- Hur hanterar du svårigheter som t.ex. sug?
 - Berätta om olika:
 - situationer
 - personer
 - känslor
 - tankar
- Vilken hjälp har du fått/upsökt för att besvara dina livsfrågor om t.ex.
 - att hitta dig själv?
 - dina värderingar?
 - mening i livet?
 - annat?
- Hur du såg på dig själv när du använde droger?
- Hur du ser på dig själv nu när du inte använder droger?
- Finns det skillnader mellan perioderna?

Existentiella värden

- Vad har livet för viktiga värden?
- Vilka tankar har du kring dessa värderingar? Gamla/nya värderingar
- Vilken plats har tro i ditt liv?

- Vilken betydelse har den?
- Vad anser du vara meningen med ditt liv? / Vad lever du för?
 - Hur fann du denna mening?
 - (Hur skulle du precisera meningen med ditt liv? I ungefär en mening)
- Hur funderar du över de begränsningar som alla människor har? Till exempel om:
 - meningslöshet
 - döden
 - ensamhet
 - fria val/ansvar
- Hur ser du på att missbrukare är personer som har en sjukdom som kallas beroende och på så sätt blir förutbestämda att missbruka?
- Hur ser du på att människor med beroendesjukdom ser sig själv som offer för sjukdom och därigenom är ansvarsbefriade?
- Vilken betydelse har det att hitta värderingar med hjälp av andra människor?
- Vad skulle du vilja göra annorlunda i ditt liv om du hade fått en chans att leva om det?

BILAGA 2 (Brev till Intervjupersoner)

Tack för att Du vill medverka som intervjuperson i vår C-uppsats! Vi är Radovan Mojsovski och Hanna Olsson, socionomstudenter vid Lunds Universitet. Under socionomutbildningens sjätte termin ingår det att göra en vetenskaplig uppsats.

Vår C-uppsats handlar om huruvida personer som tagit sig ur ett missbruk genom tolvstegmodellen, berört olika existentiella frågor under den första tiden av drogfrihet. Det kan handla om exempelvis livsmening, kärlek, passion, intressen och känslor av ångest, förtvivlan och hopplöshet. Vi är intresserade av att få en bild av hur Du uppfattar Din egen situation idag i förhållande till dessa frågor. Utgångspunkten för uppsatsen är att alla personer någon gång i livet ställs inför dessa frågor och att personer under sin första drogfria period upplever dessa känslor i förhållandet till missbruket.

Intervjun kommer att ta cirka en timme att genomföra. För att kunna återge en så klar bild som möjligt av intervjun kommer vi att använda oss av en diktafon. Efter intervjun kommer det inspelade materialet att skrivas av och aidentifieras. Vi kommer direkt att radera alla ljudfiler och på så vis kommer Din anonymitet att kunna tillgodoses.

Handledare för uppsatsen är Fil. dr. Anders Lundberg, Samhällsvetenskapliga institutionen vid Växjö Universitet.

Vi vill redan nu passa på att tacka Dig för att Du vill medverka i vår C-uppsats. Om du har några frågor, tveka inte att kontakta oss.

Med vänliga hälsningar,

Radovan Mojsovski

Hanna Olsson

tel. ##### – ## ## ##

tel. ##### – ## ## ##